

De boom met de bittere bladeren

Over het boek

Auteur: Ruth Erica
Uitgeverij: Lemniscaat
Jaar van uitgave: 2020

Over de maker

“De boom met de bittere bladeren” is het debuut van de Nederlandse schrijfster Ruth Erica (~1973). Ze groeide op in een groot, oud huis, waar ze zich samen met haar twee broers uitleefde in fantasiespelletjes. Als jonge lezer was ze geïnspireerd door de historische avonturenboeken van Thea Beckman waarin sterke vrouwen de hoofdrol speelden (bijvoorbeeld de Thule-trilogie).

Als kind droomde Ruth al van Afrika. Zo heeft haar moeder een schriftje gevonden waarin de 14-jarige Ruth aankondigde naar Afrika te gaan. Voor haar opleiding als cultureel antropologe (dezelfde studie die Puck in het boek volgt trouwens) verbleef Ruth in een klein Senegalees dorpje waar ze als jonge Nederlandse studente een complete cultuurschok onderging. Haar fascinatie voor Afrika bleef; ze bezocht het continent ook in haar latere professionele leven als lid van (inter)nationale NGO's. In Rwanda leerde ze vrienden kennen waar ze nog steeds contact mee heeft. Langzamerhand leerde Ruth via haar vrienden over hoe zij omgaan met de naweeën van de verschrikkelijke recente Rwandese geschiedenis.

Na het volgen van een schijfcursus in Nederland voelde Ruth zich sterk genoeg om een fictie-verhaal te vertellen dat zich afspeelt in een volledig andere cultuur. Ze koos ervoor om de gevolgen van de Rwandese genocide vanuit het perspectief van een Afrikaans meisje van 17 te beschrijven. Ruth controleerde haar verhaal op het maniakale af; ze las veel bronnen over ‘de gebeurtenissen’ en liet haar Afrikaanse vrienden het verhaal fact-checken en ‘reactie’-checken zodat ze zeker wist dat de reacties van Maridadi niet ongeloofwaardig zouden zijn. Uiteindelijk nam het hele schrijf-, controle- en herschrijfproces zo'n vijf jaar in beslag.

“De boom met de bittere bladeren” haalde longlist van de Thea Beckmanprijs 2021 en Ruth Erica was zeer verheugd te vernemen dat ze ook de lijst haalde van onze Leesjury.

1. VERHAAL

1.1 Korte inhoud

Maridadi is een jonge Afrikaanse vrouw van 17 jaar. Ze woont, na het overlijden van haar moeder, in bij het gezin van haar pleegmoeder Rosa in Gisenyi, vlakbij de grens van Congo. Ze werkt tegen haar zin op de markt omdat ze geen studiebeurs heeft gekregen na het beëindigen van haar middelbare school. Haar vader, met wie ze een slecht contact heeft, woont en werkt in de hoofdstad Kigali met zijn nieuwe gezin.

Maridadi leeft op wanneer ze via een toevallige ontmoeting kan tolken voor Puck, een Nederlandse studente die voor haar afstudeerproject contact zoekt met de Batwa, een nogal gemarginaliseerde Afrikaanse volksstam die woont in het grote merengebied in Centraal-Afrika. Puck neemt Maridadi mee op sleeptouw doorheen het land;

ze stelt ook ontelbaar veel vragen, waarop Maridadi niet altijd een antwoord heeft. Hoe goed kent ze haar eigen land en haar eigen geschiedenis? Maridadi gaat, in een eerste fase samen met Puck en na haar vertrek alleen, op zoek naar de gaten in haar familiegeschiedenis. Klopt het verhaal dat haar vader heeft verteld over de dood van haar moeder? Langzamerhand ontrafelt Maridadi haar eigen familiegeschiedenis en leert ze meer dan ze ooit voor mogelijk had gehouden over haar eigen land. De zwiigende heuvels blijken stuk voor stuk geheimen prijs te geven, waar Maridadi het bestaan nog niet van had vermoed.

1.2 Personages

Maridadi Mukamuhoza: het boek wordt vanuit haar standpunt verteld; Maridadi is net afgestudeerd; na een weigering van een studiebeurs ziet de intelligente en ijverige Maridadi haar eigen toekomst maar somber in; moet ze vanaf nu echt elke dag op de markt staan? Gelukkig leert ze Puck kennen. Dankzij Maridadi's goede kennis van het Engels, reist ze mee met Puck om voor haar te tolken. De beide meisjes worden goed bevriend met elkaar. Puck leert van Maridadi dat het in Afrika niet zo gemakkelijk is om zaken duidelijk te krijgen en dat vlakaf dingen vragen niet altijd goed werkt...

→ Hebben de lezers de betekenis van Maridadi's naam Mukamuhoza onthouden? Haar Rwandese naam betekent 'degene die troost' (p.90); Maridadi brengt troost in het leven van de familie van haar moeder, alleen al door het feit dat ze bestaat (link met overleden zus) en ook haar vader ontleent troost aan haar bestaan (alhoewel hij dat moeilijk kan uiten).

→ Er staan in het boek nog verklaringen van Rwandese namen zoals Speciose Ingabire (moeder van Maridadi) wat 'cadeau van God' betekent (p.76) en haar vaders naam (Nzabona) betekent 'ik zal het wel zien' in de betekenis van afwachtend (p.90). Vertellen deze namen ook iets over deze karakters volgens de lezers? Ja, Speciose blijkt een bijzonder plaatsje te hebben in het hart van zowel haar schoonfamilie als haar zussen; vooral de betekenis van de zwijgzame vader blijkt treffend. Maridadi blijkt moeilijk door zijn pantser (van verdriet?/schuld?) doorheen te kunnen breken waardoor ze geen hoogte van hem krijgt.

Puck (officieel Paulien) Van der Meer: een twintigjarige studente culturele antropologie uit Nederland. Lijkt wel van een andere planeet te komen voor Maridadi; niet alleen reist Puck alleen, ze lijkt zich ook niets aan te trekken van wat mensen over haar denken (bijvoorbeeld haar onderkoelde reactie op haar nieuwe haarstijl bijvoorbeeld op p.14-16). Ze doet onderzoek naar de Batwa, een achtergestelde bevolkingsgroep in de Grote meren-regio, waarbij ze de vertaalhulp van Maridadi goed kan gebruiken.

Rosa: pleegmoeder van Maridadi, is eigenlijk een nicht van Maridadi's vader. Is de enige moeder die Maridadi zich kan herinneren; staat heel hard op Rwandese beleefdheid/terughoudendheid (geen vragen stellen, respect tonen voor oudere mensen, niet praten over ongemakkelijke onderwerpen, niet laten zien wat er in je omgaat).

Samuel Nzabona: vader van Maridadi, woont met zijn nieuwe gezin in Kigali, waar hij werkt als bankbediende. Heeft weinig contact met Maridadi. Samuel heeft een zwijgzaam karakter en Maridadi lijkt hem ook helemaal niet te kennen. Vluchtte tijdens de genocide met Maridadi naar Goma in Congo; kan Maridadi financieel niet helpen met haar hogere studie; vertelde dat Speciose, de moeder van Maridadi aan cholera bezweek in het vluchtelingen-kamp te Goma

Benjamin Ben Nzayikunda: neef van Maridadi, zoon van Paula (de oudste zus van Maridadi's moeder Speciose); is iets ouder dan Maridadi. Ben heeft zijn vader verloren tijdens de genocide. Maridadi en Ben worden goed bevriend nadat Maridadi de familie van haar moeder herontdekt in Kigali. Ben vergezelt Maridadi op de zitting van de volksrechtbank waar de dader van haar moeders moord wordt ontmaskerd.

1.3 Evolutie personages

De beide hoofdpersonages Puck en Maridadi leren allebei veel bij doorheen het boek.

Maridadi leert van Puck om dingen in vraag te stellen; doordat Puck Maridadi constant bevraagt over haar land en soms nogal bot de lokale culturele taboes overtreedt. Puck doet Maridadi nadenken over de stilte die heerst over onderwerpen zoals de volkerenverdeling (hutu's, tutsi's en twa's; 'We zijn allemaal Rwandezers nu'), de genocide ('de gebeurtenissen') en wat er precies is gebeurd met haar moeder. Door het outsiderperspectief van Puck te hanteren, evolueert Maridadi van een traditionele jonge vrouw naar een meer onafhankelijk personage dat zelf keuzes maakt over haar toekomst. Zo onderhandelt ze met haar vader en Rosa over haar verblijf bij de familie van haar moeder en neemt ze zelf initiatief om een herdenkingsdienst voor haar moeder te organiseren.

→ Ook de volwassenen in haar leven zien dat zo; kennen de lezers daar voorbeelden van? Zo realiseert Maridadi dat Rosa met haar praat als met gelijke (p.150), haar onderhandeling met haar vader Samuel over waar ze verblijft in Kigali gaat heel vlot (p.179-180); ook bedankt haar vader Maridadi voor het organiseren van de herdenkingsdienst (p.243).

→ Hebben de lezers deze evolutie ook zo ervaren? Of vonden ze dat Maridadi net weinig evolueerde doorheen het boek?

Puck evolueert iets minder; toch wordt het duidelijk doorheen het verhaal dat ze niet alleen profiteert van het vertaalwerk van Maridadi. Zo komt ze in plaatsen waar ze als buitenstaander niet zou kunnen doordringen en daarnaast begrijpt ze dankzij Maridadi ook meer over het land Rwanda en zijn recente geschiedenis. Als cultureel antropologe moet ze wel nog wat meer tact leren (zie hiervoor).

1.4 Coverillustratie

De verzorgde omslagillustratie is een borduurskunstwerk van de Rwandese kunstenaarsgroep Savane Kibuye. Op pagina 255 staat uitleg over de oorsprong van het kunstwerk en het doel van het kunstenaarscollectief (de Pax Rwanda). De flap-illustratie toont een zeer traditioneel geklede Afrikaanse vrouw voor een boom;

→ Hadden de lezers een ander boek verwacht op basis van deze illustratie?

1.5 Vertelperspectief

Het verhaal wordt integraal verteld vanuit het perspectief van Maridadi; we maken mee wat zij meemaakt en ontrafelen stap voor stap haar familiegeheim. Opmerkelijk is dat wij net zoals Maridadi maar met mondjesmaat meer leren over 'de gebeurtenissen'. Maridadi weet in het begin van het boek vooral wat ze niet mag vragen/ wat een duidelijk taboe is in de Rwandese samenleving. Ruth Erica geeft in een interview aan dat ze vooral een verhaal over de verwerking van het trauma van de genocide wou schetsen voor de eerste generatie die opgroeide na de genocide. Daarom koos ze voor die 'zijdelingse' en 'indirecte' informatie. De genocide is zeker in het begin van het boek onbespreekbaar; we krijgen stuk voor stuk brokjes informatie over wat er 14 jaar geleden is voorgevallen via verschillende bronnen.

→ Kunnen de lezers er enkele van opgeven? privé-gesprekken, vragen/opmerkingen van Puck, flash backs, nachtmerries, documentaires, de persoonlijke getuigenissen door Paula, de zus van Speciose, het bezoek aan de herdenkingsites en de verslagen van het Gacaca-tribunaal.

2. VERWERKING

(zie ook de lessuggesties van Lemniscaat bij het boek: <https://www.lemniscaat.nl/files/ls9789047711995.pdf>)

2.1 Rwandese genocide

Het boek vertelt over de gevolgen van de Rwandese genocide in 1994; na het neerhalen van het vliegtuig van president Habyarimana ontstond er een vreselijke moordpartij waarin gematigde Hutu's en Tutsi's werden gevisieerd door Hutu-rebellen. Naar schatting 500.000 tot 1.000.000 mensen werden in een periode van 100 dagen vermoord; ongeveer 70% van de Tutsi bevolking werd afgemaakt.

→ Kenden de lezers deze geschiedenis of was het de eerste keer dat ze hierover hadden gehoord?

Wat weten/ wisten ze over Rwanda? Hebben ze doorheen het lezen van het boek meer informatie opgezocht over Rwanda?

→ Wisten de lezers dat Rwanda een voormalige Belgische kolonie was? Of kennen de lezers Rwanda enkel als sponsor van de Engelse voetbalploeg Arsenal?

Het boek gaat ook over de verwerking van de genocide en de wijze waarop samenleven tussen slachtoffers en daders opnieuw moet worden georganiseerd. Daarbij gaat de auteur niet voorbij aan de spanningen die nog steeds leven in de Rwandese maatschappij.

→ Wat is de lezers daarvan bijgebleven? Zo vindt Maridadi het oneerlijk dat haar vriendin Claudine wel mag verder studeren via een beurs voor 'de overlevenden'; ook heeft Maridadi's familie via het lidmaatschap van

de Jongerenvereniging veel meer informatie over de genocide dan Maridadi zelf. Subtieler is de beschrijving van de gacaca die Ben en Maridadi bijwonen: zo blijken de meeste getuigenissen te komen van Tutsi's die samen in een groep de zitting bijwonen. Ook lijken de meeste Tutsi's zich nog steeds in de bovenlaag van de samenleving te bevinden (zie bijv. het verschil in rijkdom tussen Maridadi's vader en haar moeders familie in Kigali).

→ Hoe moeilijk lijkt het de lezers om opnieuw een samenleving op te bouwen na een dergelijke geweldsexplosie? Lijkt het de autoriteiten in Rwanda gelukt of niet?

Kijktip: Er is een Hollywood-film gemaakt over de genocide en de rol van Paul Rusesabagina wiens hotel een vrijhaven werd voor potentiële slachtoffers – Hotel Rwanda (zie voor de trailer https://www.youtube.com/watch?v=4dd8rX5Dy_Q); tijdens het opstellen van deze informatiefiche is Rusesabagina vermoedelijk illegaal overgevlogen naar Rwanda en wordt hij beschuldigd van een rol te spelen in de aanhoudende burgeroorlog, zie https://nl.wikipedia.org/wiki/Paul_Rusesabagina).

2.2 Rwandese cultuur

De auteur probeert op een heel natuurlijke manier de lezer onder te dompelen in de Rwandese cultuur.

Hier zie je duidelijk de hand van een cultureel antropologe die zo veel mogelijk kennis over een andere cultuur probeert mee te geven aan de lezers via 'participerende observatie'.

→ Wat hebben de lezers onthouden over de leefwijze in Rwanda?

- Beleefdheid
- Geen emoties laten zien (Maridadi noemt dat het maskergezicht)
- Een aantal onderwerpen zijn duidelijk taboe (etnische afkomst) of er wordt een eufemisme gebruikt ('de gebeurtenissen')
- Gehoorzaamheid/respect voor ouderen
- Informatie over Hutu's en Tutsi's via Ben (p.167-168)
- De spreekwoorden van Maridadi's grootvader – kennen de lezers ook spreekwoorden die in hun familie te pas en te onpas worden bovengehaald? Misschien kan er een online spreekwoordenquiz worden gespeeld (<https://hobby-en-overige.infonu.nl/spellen/128019-quiz-spreekwoorden-raden-van-fotos.html>)

De Congolezen in het verhaal worden helemaal anders voorgesteld: minder bescheiden, directer en luider; als echte plantrekkers... Twee buurvolkeren die verschillen, alhoewel ze ongeveer dezelfde taal spreken; precies Nederlanders en Belgen.

→ Zijn de juryleden het hiermee eens?

2.3 Gevaar van taal

Doorheen het boek schetst de auteur ook hoe gevaarlijk taal kan zijn in het creëren van propaganda. Zo werd er gepraat over de genocide door de aanstokers als een noodzakelijke 'klus' of 'werk' en werden de Tutsi's ontmenselijkt door het te hebben over 'kakkerlakken' of over het 'kappen van bomen'. Na de oorlog wordt er ook heel omzichtig met taal omgesprongen; er wordt niet gepraat over de genocide, maar over 'de gebeurtenissen'. Wanneer een net of zacht woord wordt gebruikt om iets onprettigs te omschrijven, spreken we van een eufemisme. Dit is niets nieuws; zo hadden de nazi's het ook over 'de oplossing' wanneer ze het over de jodenvervolgving hadden. Ook rechtvaardigen de beschuldigen van de genocide nog steeds hun daden aangezien er 'een oorlog' was; hetgeen wordt tegengesproken door één van de gacaca-rechters (zie p.203 – 204).

→ Zijn de lezers zich bewust van de macht die een taal heeft? Kennen de lezers volgende eufemismen? Bijv.:

- het kleinste kamertje/ het gemak – de WC
- Ongewenst bezoek – inbrekers
- Iemand naar zijn laatste rustplaats brengen – naar het graf verplaatsen
- Afslanken/ reorganiseren – personeel ontslaan
- Een bekende van de politie – iemand die al eerder veroordeeld is
- Halve waarheid – leugen

2.4 Doelgroep

Het boek werd volgens uitgeverij Lemniscaat geschreven voor kinderen vanaf 14 jaar. Recensiesite Jaapleest.nl schaalde het verhaal in bij 10+ en in de Leesjury vind je het terug in de leeslijst voor 12+.

- Welke leeftijdscategorie vinden de lezers het beste passen? Zeker niet 10+ vanwege het harde en rauwe thema (er zit ook een bijna aanrandingsscene in het boek); voor 14+ is het boek waarschijnlijk niet uitdagend genoeg qua verteltechniek (lineair verhaal en consequent verteld in de eerste persoon); 12+ lijkt prima.
- Vonden de lezers het boek moeilijk/hard om te lezen?

2.5 Muziek

Ruth Erica heeft zelf een openbare spotify-playlist gemaakt over het boek met allerlei Rwandese muziek:

https://open.spotify.com/playlist/7beVZsvhoAL2drUxKtbFr5?si=mByCIQD_Q_eug7ZqmGevpg&nd=1

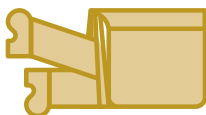
Misschien kunnen er tijdens de bijeenkomst wat stukken worden geluisterd?

3. VERDER LEZEN

Boeken over Afrika's recente geschiedenis (vaak zeer harde onderwerpen)

- Chanda's geheim / Allan Stratton (Van Goor, 2007)
- Het geheim van het vuur / Henning Mankell (De Geus, 2010) en vervolg Het raadsel van het vuur (De Geus, 2011)
- Abela, het meisje dat leeuwen zag / Bernie Doherty (Facet, 2008)
- Moordjongens / Ginny Moody (Manteau, 2009) – over kindsoldaten (erg hard boek)

Er bestaat ook een prachtige Vlaamse theatervoorstelling voor jongeren over het bekende boek over lost boy Valentino Achak Deng van Dave Eggers: Wat is de wat (https://www.hetpaleis.be/agenda/808/hetpaleis_Simon_De_Vos/Wat_is_de_Wat/) – misschien wordt deze voorstelling hernomen in 2021-2022).

Juryleden kunnen online op de boeken reageren. Ga naar www.deleesjury.be, klik op 'Lezen' en dan op de juiste leeftijdsgroep en het boek in kwestie.